

Projectar un planeta negre

L'art i la cultura
de Panàfrica

6.11.25 / 6.04.26

MAC
BA TREN
TA

Aquesta exposició presenta Panàfrica com un territori imaginari en què diferents definicions de l'art i la cultura superen fronteres nacionals, reconeixen llargues històries de colonialisme i resistència i prefiguren un futur just i compartit. Panàfrica deriva de panafricanisme, un terme genèric que engloba una sèrie moviments que buscaven agermanar les comunitats afrodescendents en la lluita per la llibertat i per la creació d'un sentit de pertinença propi en el món modern. L'exposició recorre aquests episodis de manera especulativa i fragmentada, i posa de manifest el caràcter plural del projecte panafricà, en què la idea de raça apuntava a una formulació —metafòrica, si es vol— d'una epistemologia planetària diferent de l'occidental.

Yto Barrada. *Tectonic Plate* (Placa tectònica), 2010. Deutsche Bank Collection.

Projectar un planeta negre. L'art i la cultura de Panàfrica explora la influència enorme que va tenir el panafricanisme en els entorns creatius, culturals i cívics que van configurar els moviments socials, polítics i estètics del segle passat, incloent-hi les dues guerres mundials, l'experiment de la República Espanyola i la guerra civil, els moviments d'independència respecte a les metròpolis colonials, la lluita contra les dictadures i els moviments pels drets civils. L'exposició reuneix més de cinc-cents objectes produïts a Àfrica, Europa, Amèrica del Nord i Amèrica del Sud al llarg de més d'un segle, des dels anys vint del segle passat —quan el panafricanisme guanya per primera vegada un ampli reconeixement— fins a l'actualitat. Viatjant a través de diferents temporalitats i geografies, aquest projecte presenta creacions populars, llibres, cartells, discursos polítics i música en diàleg amb quadres, fotografies, escultures i vídeos.

L'exposició comença posant en qüestió les convencions del temps lineal, el progrés històric, la invenció d'Àfrica, la biblioteca colonial i la sobirania nacional. Les diferents sales presenten reinterpretacions curatorials de moviments o esdeveniments panafricanistes clau —l'arxiu de W. E. B. Dubois, la fundació de la UNIA de Marcus Garvey, la Négritude o el quilombisme— al costat d'altres exploracions de la identitat individual i col·lectiva. Les obres produïdes durant les primeres dècades del segle XXI amplien aquests imaginaris amb somnis futuristes d'interdependència, en una visió antiracista, transnacional i cosmopolita que referma la vigència de la promesa utòpica —passat, present i futur— del panafricanisme.

BANDERES SENSE TERRITORIS

Símbols de solidaritat que superen fronteres nacionals i de la diferència

Les banderes acostumen a encarnar reivindicacions territorials. Anuncien una comunitat o un país i evoquen una pàtria. Les banderes panafricanes, que emulen a la bandera nord-americana o a la *Union Jack* del Regne Unit, contenen franges vermelles, negres i verdes, i anuncien una cosa radicalment diferent. Introduïda pels volts del 1920 per la Universal Negro Improvement Association (l'Associació Universal per al Desenvolupament del Negre, UNIA) de Marcus Garvey, la bandera panafricana, encara molt popular avui dia, vincula simbòlicament les poblacions negres i els seus moviments d'alliberament arreu del món. S'acostuma a considerar que els colors simbolitzen el següent: el vermell és la sang que comparteixen totes

les persones d'ascendència africana, visquin on visquin; el negre encarna els afrodescendents que reafirmen el seu dret a la sobirania i l'autodeterminació; i el verd fa referència a la fèrtil terra africana.

La bandera i el colors que conté representen una col·lectivitat que transgredeix decididament les fronteres dels estats nació, la majoria dels quals es van constituir expulsant poblacions senceres dels seus territoris ancestrals i s'han mantingut, després, enviant-ne d'altres «de tornada a casa».

De vegades, la utopia d'una vida lliure de circumstàncies opressives —producte del jou colonial o racista— ha portat intel·lectuals i artistes a imaginar-se formes d'existència fora de la Terra, o a cultivar un sentiment de pertinença

Larry Achiampong. *Relic Traveller: Phase 1* (Viatger de la Relíquia: Fase 1), 2017. Copperfield Gallery

planetari. En algunes de les obres d'aquests artistes, el diseg d'una humanitat que inclogui a tothom i que reconegui la diferència pren la forma d'un homenatge als activistes LGTBQIA+. Són obres que ofereixen una visió d'interdependència i pertinença que expandeix el panafricanisme fins més enllà del que és humà.

Arthur Bispo do Rosário. *Grande Veleiro* (Gran veler) (atribuït), segle xx. Museu Bispo do Rosário Arte Contemporânea.

ÀFRICA COM A INVENCIÓ

El panafricanisme com a resposta

Què és Àfrica? Què conformava realment aquesta «Àfrica» en la imaginació d'aquells que la van crear? El filòsof Valentin-Yves Mudimbe explica que Àfrica, abans de ser un lloc, va ser una designació del món modern occidental. A *The Invention of Africa: Gnosis, Philosophy, and the Order of Knowledge* (La invenció de l'Àfrica: gnosi, filosofia i l'ordre del coneixement, 1988), Mudimbe defensa que Àfrica és un nom fabricat, no una realitat objectiva. L'Àfrica d'aquest imaginari és una «biblioteca colonial» que va emmagatzemar durant segles un conjunt de coneixements creats per exploradors, missioners i antropòlegs al servei dels objectius d'Europa. Malgrat la brutalitat i la violència inherents a aquesta història,

aquesta «Àfrica» va produir un marc que, més tard, els intel·lectuals africans membres del radicalisme negre farien servir per definir la seva pròpia identitat.

En una primera formulació d'aquesta invenció, el pensament grec i l'exploració europea descrivien Àfrica com un espai buit, fosc i deshabitat per justificar-ne la colonització. Després, filòsofs occidentals com Hegel van afirmar que Àfrica no tenia història, cosa que va generar un imaginari primitivista que la dicotomia «tradicional versus modern» s'ha encarregat de perpetuar fins als nostres dies. L'última formulació d'aquesta invenció, i la més important de totes, reflexiona sobre les maneres com els mateixos africans i els seus descendents s'han apropiat d'aquest coneixement per subvertir-lo, creant contrarelats que travessen, transgredeixen i transcendeixen l'ordre establert de l'existència i del coneixement per articular possibilitats d'alliberament i de solidaritat panafricanes.

L'exposició reexamina alguns d'aquests imaginaris «africans» que els moviments panafricanistes han ajudat a desmuntar. Intel·lectuals, polítics, escriptors, artistes i activistes han creat nous imaginaris sociopolítics que prefiguren un món anticolonial i panhumanista. Sense deixar de banda el que el psiquiatre Frantz Fanon va anomenar l'«esquema historicoracial», aquesta concepció de la negritud proposa un espai per imaginar-nos compartint autonomia, units en la disparitat, més enllà de la raça.

GARVEYISME

Construir un planeta negre paral·lel al món occidental

El panafricanista jamaicà Marcus Garvey advocava per una solidaritat racial mundial de les persones afrodescendents. El moviment que porta el seu nom ofereix un camí per enfrontar-se als efectes del racisme i al llegat de l'esclavitud i el colonialisme, problemes centrals del pensament panafricanista. Les representacions garveyistes de l'Àfrica com una pàtria han fet que el programa del moviment fos qualificat sovint d'un «retorn a l'Àfrica». Però el retorn de què parlava Garvey era més psicològic que no pas físic; ell mateix no va viatjar mai a l'Àfrica.

Els garveyistes veien l'Àfrica com una terra de futur, un lloc on construir un món negre paral·lel basat en l'autodeterminació, la justícia política

i social i la llibertat de moviment.

Començant per la Black Star Line, una companyia de transport marítim comercial, i passant per passaports i unitats paramilitars, els seguidors del moviment reescriuen signes i símbols clau dels estats imperials i els reclamaven per al poble negre. Partint de l'oratoría de Garvey i les formes organitzatives del garveyisme, les obres seleccionades consideren la història, els mars, la terra i fins i tot l'espai exterior com a enclavaments potencials de Panàfrica.

NÉGRITUDE

Repensar la civilització a través de les històries i els èxits de la comunitat negra

Durant la dècada de 1930, mentre estudiaven a París, els escriptors caribenys Aimé Césaire i Léon-Gontran Damas i el poeta senegalès Léopold Sédar Senghor van fundar un moviment

Simone Leigh. *Dunham*, 2017. The Art Institute of Chicago, adquirida amb fons proveïts per Marilyn i Larry Fields; Claire i Gordon Prussian Fund for Contemporary Art, 2019. Fotografia: Jonathan Mathias

filosòfic i poètic anomenat Négritude. Debatien qüestions relacionades amb la llibertat, la identitat i el patrimoni cultural des del punt de vista africà i de la diàspora. Conscients del llegat colonial i de l'explotació a què França havia sotmès els soldats negres allistats contra la seva voluntat durant la Primera Guerra Mundial, els defensors de la Négritude van arribar a la conclusió que l'universalisme humanista havia d'enfrontar-se a la seva relació amb el racisme, el desplaçament massiu de persones i la inhumanitat. També afirmaven que la cultura occidental moderna havia d'incloure, i fins i tot recalcar, les arrels culturals africanes del que en aquell moment s'anomenava la «cultura universal», en comptes de perpetuar la ficció colonial que els africans no tenien història ni patrimoni cultural.

La Négritude no es va desenvolupar només en el terreny de la cultura, sinó també en el terreny social i polític, en diàleg amb el modernisme africà, el Renaixement de Harlem i formes del surrealisme, i a cavall entre França i el Carib. Els seus defensors advocaven per un planeta en què els punts de vista negres s'entreteixissin amb les visions eurocèntriques del món. Aquest imaginari poètic, que més endavant va prendre forma de política cultural durant les primeres dècades de Senghor com a president del Senegal, va ser objecte de controvèrsia per part d'aquells que, com Frantz Fanon, hi veien una manifestació d'una altra forma de racisme.

NEGRITUD

Què pot voler dir ser negre?

Els objectes que responen a aquest interrogant exploren la construcció de la negritud com a part d'un imaginari

cultural i com a una forma de ser. La negritud és un terme inestable, un significant sonor i visual que planteja dificultats a l'hora d'interpretar-lo, amb connotacions diferents segons les diferents comunitats i contextos. A partir de les idees plantejades pel moviment filosòfic de la Négritude, i a través de dispositius com el diàleg, les històries personals, l'imaginari popular, les enquestes etnogràfiques i l'abstracció visual, intel·lectuals i artistes han examinat la negritud de forma autorreflexiva i fenomenològica. Aquests plantejaments ens alerten dels efectes de la racialització imposada sobre la psique individual i posen de manifest que la negritud és fluida i dinàmica, i que està conformada tant per circumstàncies històriques com per experiències subjectives. D'aquesta manera, el constructe de la raça pot deixar de ser un instrument de separació i dominació per convertir-se en un mitjà d'alliberament.

Theaster Gates. *All's my life I has to fight* (Tota la meua vida he hagut de lluitar), 2019. Cortesia de l'artista i la Richard Gray Gallery.

QUILOMBISME

Lluitar per les illes autosuficients en un mar d'opressió

En kimbundu, una llengua bantú de la zona occidental de l'Àfrica central, la paraula *quilombo* significa «campament de guerra». A Brasil, un *quilombo* és un territori rebel autònom fundat per persones esclavitzades que havien aconseguit escapar-se. El tràfic de persones esclavitzades de Portugal va desplaçar uns 5,8 milions d'africans, la majoria del centre i l'oest del continent, fins al Brasil contra la seva voluntat, en el que és el desplaçament forçat de persones més gran de la història. Les revoltes secessionistes d'altres regions van donar lloc a termes anàlegs a *quilombo*, com *palenque* o cimarronatge. Avui, al Brasil, hi ha encara centenars de quilombos, amb una cultura polifacètica que és filla del

coneixement ancestral que aquestes comunitats van dur des dels seus territoris d'origen.

El dramaturg i acadèmic brasiler Abdias do Nascimento definia el quilombisme com una cosmovisió que «integra una pràctica d'alliberament i assumeix el control de la pròpia història». Entès d'aquesta manera, el panafricanisme no és universal, com en la Négritude, ni paral·lel als corrents dominants occidentals, com en el garveyisme. Potser la millor manera d'imaginar-lo és com un arxipèlag plural de resistència localitzada. Els seus seguidors, els *quilombolas*, beuen d'ensenyances indígenes i dissidents. Aquests sabers continuen influint, avui, en la cultura de les comunitats brasileres i de la seva diàspora arreu del món.

INTERIORS

Viure dins del propi cap: confinament corporal i emancipació mental

Les persones poden apartar-se de la societat habitant refugis subterranis i territoris insulars, acudint al confort de la llar, convivint amb els horrors dels camps de detenció i les cel·les carceràries o refugiant-se en somnis quan estan despertes o adormides. Les obres sota aquesta categoria transmeten un seguit d'associacions que vinculen els interiors físics i la interioritat psicològica. Per bé que molts artistes entenen l'espai personal com un refugi íntim protegit de l'esfera pública, les aspiracions panafricanistes d'autodeterminació i llibertat poden materialitzar-se alliberant la ment — descolonialitzant-la, diria l'autor kikuiu Ngũgĩ wa Thiong'o — i cultivant formes de resistència al racisme estructural i sistèmic.

Abdias do Nascimento. *Simbiose Africana n.º 3* (Simbiosi africana n.º 3), 1973. Instituto de Pesquisas e Estudos Afro-Brasileiros (IPEAFRO)

Ernest Mancoba. *Composition* (Composició), 1940.
Col·lecció particular. Cortesia de la Ferlov Mancoba
Foundation

Els panafricanistes consideraven que enfortir l'esperit interior podia estimular, de retruc, l'organització ciutadana i l'acció col·lectiva.

APARICIONS

Fe en la comunitat i veneració dels ancestres

Les creences animistes imaginaven la vida en diferents plans d'existència. En aquest marc, aparèixer vol dir «ser visible» en un d'aquests plans. Els animals, els humans i els altres éssers vius, i fins i tot els objectes de la terra, es mouen entre aquests plans d'existència i es manifesten a través de pràctiques rituals de les comunitats africanes o de la diàspora. Les creences espirituals creen un vincle simbòlic amb els ancestres, estimulen la fortalesa mental i el benestar social i ofereixen espais comuns per al dol.

Tot plegat, va impulsar els esforços del panafricanisme contra les injustícies sistèmiques i a favor de la consciència històrica.

En aquestes obres, les figures i les pràctiques dels apareguts es poden manifestar a través de formes d'intimitat grupal, incloent-hi trobades per pregar, trobades de transició i representacions públiques espectrals. Les persones que van haver d'abandonar aquest pla de l'existència en circumstàncies injustes, fossin joves executats o caps d'estat assassinats, reapareixen en rituals que els recorden i commemoren. Els vius s'ocupen de les demandes dels morts i ajuden a reparar els traumes del passat i del present.

AGITACIÓ

La resistència que aflora de la inquietud individual i l'acció col·lectiva

L'agitació pot ser individual o col·lectiva, però tant en un cas com en l'altre suposa una alteració de l'estatu quo. En les obres d'artistes panafricanistes, l'activisme social i polític hi té un paper central, fins i tot quan aborden els estats d'ànim individuals. Diverses obres d'aquesta secció, com la instal·lació de Kader Attia o les figuretes de ceràmica de Moataz Nasr, posen l'accent en l'apropiació de l'espai públic i ens conviden a explorar les maneres en què les persones es reconeixen com a part d'un cos col·lectiu.

Exposició comissariada per: Antawan I. Byrd, Elvira Dyangani Ose, Adom Getachew i Matthew S. Witkovsky.

Si prefereixes escoltar-la

La veu i les explicacions de comissàries i artistes et guiaran per les sales del museu gràcies a la guia digital gratuïta del MACBA.

L'exposició s'amplia

Amb un programa públic

A partir del 3 de novembre

Cicle de cinema panafricà en col·laboració amb Filmlab Palestine, la Filмотeca de Catalunya, Dart Festival, Acció>Cinema i el cinema cooperatiu Zumzeig.

Dijous 6 de novembre a les 19 h

La coreògrafa palestina Farah Saleh presenta la *performance Balfour Reparations* dins el cicle de dansa «Hacer Historia(s)» de La Poderosa.

Dissabte 15 de novembre a les 19 h

Conferència de Fred Moten dins el marc de la School of Common Knowledge de L'Internationale i en col·laboració amb el festival Sàlmon.

Del 18 al 20 de febrer de 2026

Seminari sobre urbanismes negres comissariat per AbdouMaliq Simone i Asha Best en col·laboració amb el CCCB i Barcelona 2026 Capital Mundial de l'Arquitectura.

Amb el suport de L'Internationale

Més informació a macba.cat.

Amb un programa educatiu

Vermell, negre i verd.

L'art i la cultura de Panàfrica

Educació primària (de 3r a 6è)

Visites per a grups i centres educatius
a *Projectar un planeta negre. L'art i la cultura de Panàfrica*

Educació secundària i grups d'adults.

Amb publicacions

Project a Black Planet:

The Art and Culture of Panafrica

Monografia en anglès editada per l'Art Institute of Chicago que explora el panafricanisme i les diverses representacions que se n'han fet a través dels objectes visuals i auditius que es poden veure a l'exposició.

A banda, el MACBA publica *Art i*

imaginari polític per a la construcció d'un planeta negre un recull de textos de diversos autors que vinculen el tema de l'exposició amb el context local. El llibre es publica en català i en castellà.

Visita-la d'una altra manera

Visites comentades

Els diumenges a les 11 h.
A càrrec d'Albert Gironès, Eva Païà
i Marina Ribot Pallicer.

Activitat gratuïta. Inscripció prèvia
i més informació a macba.cat.

Amics del MACBA

El 10 de novembre a les 18 h. A càrrec
d'Elvira Dyangani Ose, directora del
MACBA i co-comissària de l'exposició.

Consulta les visites exclusives per als
Amics del MACBA a macba.cat.

Horaris

De dilluns a divendres
(dimarts no festius, tancat)
d'11 a 19.30 h (del 25 de setembre
al 24 de juny)
d'10 a 20 h (del 25 de juny
al 24 de setembre)
Dissabtes de 10 a 20 h
Diumenges de 10 a 15 h
Festius: consulta horaris al web

L'entrada del museu té validesa durant
un mes. Activa-la a la recepció i torna-hi
tantes vegades com vulguis.

**Fes-te Amic del MACBA
a partir de 18 € l'any.**

Segueix-nos a

#PlanetaNegreMACBA

**MACBA
Museu d'Art Contemporani
de Barcelona**

Plaça dels Àngels, 1
08001 Barcelona
macba.cat

Des del MACBA volem agrair el suport del grup MACBA Society:
Artworkers Retirement Society, The Walther Collection i Mercedes Vilardell.
Collection for a Free Palestine, així com la Colección Jesús Ahedo, Colección Pi
Fernandino, Colección Sánchez-Ubiría, Fundación Calparsoro, Kalao Panafrican
Creations, Maître Salim Becha i Tia Collection.

Coproducció

En col·laboració amb

barbican

Amb el suport de

CALOUSTE GULBENKIAN
FOUNDATION

**Diputació
Barcelona**

